

קיר ארץ

אוניברסיטת בר-אילן
הפקולטה למדעי היהדות

המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה
(ע"ש מרטין זוס)

גיליון 22, טבת תשפ"ג, דצמבר 2023

עורכת: עטרה כהן

סטודנטיות ומרצי המחלקה

גיליון "גבורת ארץ" - לאור מלחמת "חרבות ברזל"

בגיליון זה תוכלו לראות איך המלחמה הזו לגמרי קשורה בנפשות האנשים שמחלקה, איך כל כתבה מראה צד אחר ונקודת מבט אחרת על המצב. לאחר חג החנוכה ניזכר במקבים האמיצים שנאבקו על מקומם בעולם, על גבורתם הרבה מול אלו שקמו נגדם. גם לאחר אלפיים שנה הגיעו לאותו המקום חלוצים מרגשים ופעלו שוב בהשראתם, על מנת להקים מדינה בא"י. הנה גם היום אנחנו נקראים שוב להגן על עצמנו ולהקים את החברה שלנו מחדש. מקווה שבשסתכלו על השער ותקראו את הכתבות השונות זה יגרום לכם להרגיש יותר ביחד, ביטחון, שייכות. אנחנו חזקים וחזקות, יש לנו כוח עצום, אמונה ועשייה ולגמרי עם זה ננצח.

קריאה מהנה ומלא אהבה,

עטרה כהן

ה-7 באוקטובר נחת על כולנו בעוצמה וכאב כבירים. בזמנים כאלו כל אחד ואחת מאיתנו מוצאים את הדרך להתמודד, לתת מעצמנו, ולהיות חלק מהחברה שנאבקת כבר למעלה מחודשיים. חשבת על המחלקה המיוחדת שלנו, על התפקיד שלה בחיי האנשים שבתוכה, על כך שפעמים רבות המחלקה היא מעין משפחה, והחלטתי שמלבד ההרצאות, ההתנדבויות, הסיוורים והקטיפים, חשוב לי להעניק לנו גיליון מיוחד של "דרך ארץ", בתקווה שיהווה מקום נוסף לקצת אסקפיזם מצד אחד, עיסוק ועניין, קריאה והעשרה מפי אנשים חכמים ומרגשים מאד, ומן הצד השני מקום לשתף בתחושות, רגשות, חוויות מתוך התקופה המורכבת הזו.

תוכן עניינים

8 שיר של אחרי מלחמה
// נעמית שקלים

9 בסרט הזה כבר היינו
// פרופ' שון זליג אסטר

10 אמוצאי יום כיפור
לשמחת תורה
// ד"ר אבי פיקאר

12 עזה 1912
// ד"ר נעמה אותנה-ארום

3 המחלקה בעת מלחמה
// פרופ' קובי כהן-הטב

4 התרופה שלי זה הילדים
הרהורים על היום שאחרי, על בסיס העבר, בהקשר של הילודה
// פרופ' לילך רוזנברג פרידמן

5 מגילת בניר האור ובני החושך
קריאה מחודשת במגילה
// פרופ' איל רגב

7 איראן וישראל
המאבק הגאופוליטי ומלחמת הפרוקסי
// גיא זאנה

פרופ' קובי כהן-הטב ראש המחלקה

ברוח הדברים הללו, יזמתי סדרת הרצאות מטעם המרצות והמרצים במחלקה תחת הכותרת 'בארץ אהבתי'. ההרצאות החלו בסוף אוקטובר וניתנות בימים ראשון, שלישי וחמישי בשעה 20:00, בזום. בכל הרצאה אנחנו מתוודעים לסוגיה מעניינת הקשורה לדברי ימיה של הארץ, אנחנו מתעשרים ומתמלאים בתקווה שנגיע מהר ככל הניתן לימים הטובים והשקטים של ארצנו.

קטיף משותף, מרצים וסטודנטים – במהלך החודשים האחרונים אנחנו מקיימים ימי התנדבות בקטיף משותף, מרצים וסטודנטים במושבי וקיבוצי העוטף. קטיף אחד גם התקיים בעמק חפר, במושב אחיטוב. העיקר הוא כמובן העבודה והעזרה לחקלאי ולטובת החקלאות הישראלית אלא ש'על הדרך' אנחנו גם שבים ונפגשים, מרצים וסטודנטים, כולם באווירה של לתרום ולעשות טוב!

סיור חנוכה – ביום שני, נר רביעי של חנוכה, יצאנו לסיור מחלקתי בקברי המודיעין ובחאן אל-עומדאן שבפאתי העיר מודיעין. את הסיור הדריך חברנו ד"ר אייל ברוך. הסיור היה מלמד ומעשיר בצורה בלתי רגילה. אייל עשה לנו סדר בהתפתחות הגילויים והמחקר על קברי המכבים. בסיור נכחו למעלה מ-30 סטודנטים ומצב הרוח היה מרומם! קינחנו במסיבת חנוכה בחניון של אל-עומדאן ובפגישה עם סבא יהודה מזרחי, שחיכה לנו עם תה חם וספינג'ים לחנוכה, ועם אילן, שהנעים את האווירה עם שירה בציבור ואקורדיון. מועצת הסטודנטים של המחלקה גם היא תרמה את חלקה והרימה הפעלה מהנה לכולם!

העשייה והתרומה לקהילה בממדים עצומים הם מהתופעות הבולטות ביותר מאז פרוץ המלחמה. הם נותנים לנו תקווה, הם מעצימים ומחזקים אותנו, הם מחממים את הלב ונותנים לנו כוחות מחודשים שהם חשובים ביותר כדי להמשיך להתמודד ולצאת מחוזקים לעתיד טוב יותר – וכך יהיה!!!

סיור חנוכה. צילום: פרופ' קובי כהן-הטב.

להתראות בשנת הלימודים הקרובה,
קובי
ראש המחלקה

תלמידות ותלמידים יקרים ואהובים, אנחנו נמצאים עדיין בעיצומה של המלחמה האיומה שנכפתה עלינו. כולנו עם משפחות החללים שאיבדו את יקיריהם, נושאים תפילה להחלמה של הפצועים הרבים, מצפים לחזרתם המלאה של החטופים ומייחלים להצלחת כוחות הביטחון במשימתם לסיימה המהיר והמוצלח של המלחמה.

אני רוצה לשתף אתכם בכמה מהפעילויות שעשינו מאז פרוץ המלחמה במסגרת המחלקה:

זום מחלקתי, סטודנטים ומרצים – באחד מהימים הראשונים של המלחמה, קיימנו פגישת זום בה נכחו מרצים וסטודנטים רבים. בפגישה עלו נושאים הקשורים במצב הרוח, בחרדות, באיומים ובמצוקות הנפשיות שרבים מאיתנו חווים בימים אלה. השיתוף היה מרגש, במיוחד בכלים שכמה מהמשתתפים העלו כמסייעים להם להתמודדות עם המצב המורכב. אחד הקולות הבולטים שעלו באותו מפגש היה החשיבות של העשייה – doing, תרומה לקהילה, לחקלאי, למפונה ולכל מי שזקוק לסיוע, פעולה המסייעת בהשקטת הנפש ובהסחת הדעת מאינפורמציה שאינה מסייעת אלא מחלישה אותנו בעת כזאת. רבים ציינו שהעשייה מסייעת בידם להתחזק בעצמם, לא פחות מאשר לחזק ולסייע לאחר.

קטיף תפוזים בפעמי תש"ז. צילום: פרופ' בועז זיסו.

יצירת קשר טלפוני – בשבוע השני למלחמה נרתמו, המרצות והמרצים שלנו, ויצרו קשר טלפוני עם כל התלמידים הפעילים במחלקה. מהתגובות ששמעתי עלה בברור, שוב, 'שבאנו לחזק ויצאנו מחוזקים'. למדנו מהשיחות שרבים ממכם מגויסים, מי בעצמו ומי אחדים מבני משפחתו, בני זוג, ילדים, אחים, גיסים ועוד, במעגלים הקרובים והיותר רחוקים. מהשיחות גם עלו בבירור אופטימיות, רוח התנדבות ועשייה רבה, מורל גבוה ונכונות עצומה ליטול חלק באתגר הצבאי והלאומי שניצב לפתחנו. ישנם גם כמה מרצים במחלקה שנקראו ונמצאים אף הם בשירות מילואים. אני רוצה לחזק את ידי כולם ולאחל לכל הנושאים בנטל שישבו בריאים ושלמים לחיק משפחותיהם.

סדרת הרצאות 'בארץ אהבתי' – ארץ-ישראל, השוכנת במיקום אסטרטגי בין יבשות, נודעה בחשיבותה הרבה מבחינה דתית, תרבותית, מסחרית ופוליטית. כתלמידה וחוקריה של הארץ, אנחנו יודעים שהארץ הזו עברה מלחמות, ותקופות משבר, לצד פריחה ושגשוג.

"התרופה שלי זה הילדים" הרהורים על היום שאחרי, על בסיס העבר, בהקשר של הילודה

פרופ' ליל רזנברג-פרידמן

הדברים שאפיינו את שורדי השואה במחנות העקורים באירופה היה גל גדול של חתונות וילודה. "הילודה היא ההפגנה האדירה והמשכנעת ביותר של חיוניות היהודים", נכתב בעיתון דבר בפברואר 1947. גל הילודה נבע ממספר סיבות: שאיפה להקים קן משפחתי לנוכח האובדן, מפלט מבדידות, הנצחה, צו דתי והמשכיות המסורת, ובעיקר היה זה ביטוי לתקווה הטמונה בהתחלה חדשה, בציפייה לעתיד טוב יותר ברמה האישית, אך גם במובן הלאומי. הילודה במחנות העקורים חיברה בין התקומה האישית לתקומת האומה. הילודה הפרטית סימלה את הולדת הלאום מחדש מבין ההריסות.

אנו חיים במדינת ישראל. כמו האסון של שמחת תורה, שעוד תומצא עבורו המילה המתאימה, גם המילה "תקומה" היא בעלת משמעות אחרת מזו של שלהי שנות הארבעים. עם זאת ביטויים המצביעים על חשיבות הילודה ככלי להישרדות אישית ולאומית, פיסית, רגשית ונפשית, גם במציאות חיינו במאה ה-21, מופיעים ברשתות החברתיות חדשות לבקרים. אמירות בסגנון: "כשיגמר הכל אביא ילדים לעולם ואקרא להם בארי, ניר ועוז" הם עדות לכך.

ואולם לנוכח המציאות חסרת התקדים שעמה מתמודדים כולנו, אין לדעת מה ילד יום ומה יהיו דפוסי הילודה עם החזרה לשגרה. יש לזכור גם שגל הילודה הגבוה בקרב שורדי השואה במחנות העקורים בשנים הסמוכות לתום המלחמה לא הניב בהכרח מספר ילדים גבוה למשפחה. ההפך הוא הנכון. לפיכך, על השאלה האם מדינת ישראל תוסיף להוביל את טבלת שיעור הילודה במדינות המערב גם בעתיד – לא ניתן להשיב כעת. השאלה החדשה שתעמוד על הפרק, תהיה קרוב לוודאי היכן נכון וראוי לגדל את הילדים שייולדו.

"אני לא יודעת איך משתקמים מדבר כזה, להביא ילדים זו התשובה היחידה", [1] אמרה יולדת ישראלית בבית החולים סורוקה ב-16.10.23, כששלוש קומות מעל שכבה מורדמת ומונשמת הסבתא רבתא, חנה'לה קריצמן, 88, הגנת המיתולוגית של קיבוץ בארי שנפצעה בטבח בשמחת תורה. דבריה, המצטרפים לביטויים נוספים ברוח זו הנאמרים תוך כדי המלחמה שעדיין בעיצומה, מעלים מחשבות על היום שאחרי גם בהקשר של ילודה; הרהורים המתעצמים לנוכח הרצח האכזרי והחטיפה של הילדים והתינוקות מהעוטף.

ניתן להעריך שעם תום המלחמה, נהיה עדים לתופעת "בייבי בום": כינוי שהוטבע בארה"ב ובאירופה עם תום מלחמת העולם השנייה לנוכח גל הילודה הגדול שאפיין את החברה המערבית באותה העת. תופעה זו של שיעור ילודה גבוה בפרק זמן נתון, רווחת בעיקר לאחר מלחמות. קרוב לוודאי שגם בישראל, לאחר המלחמה הנוכחית, נהיה עדים לגל של ילודה. ראשית, עם שובם של עשרות אלפי גברים ונשים לביתם לאחר שבועות ארוכים בחזית, אך טבעי הוא שיהיו הריונות מרובים. אולם סביר שיהיו הריונות רבים בכוונה תחילה. הילודה הגבוהה יחסית בחברה היהודית בכלל ובישראל בפרט נובעת ממגוון סיבות: דתיות ומסורתיות, משפחתיות, חברתיות, תרבותיות לאומיות ועוד. מבט אל הילודה בעבר בחברה היהודית בארץ ומחוצה לה, מצביע על היבט מרכזי בהקשר זה והוא היות הילודה כלי הישרדותי. הישרדות פשוטה כמשמעה, דהיינו המשך הקיום הפיזי של החברה, אולם לא פחות מכך, הישרדות רגשית ומנטלית; הילודה כמאלצת אחיזה בחיים גם לאחר אסון כבד ומאפשרת תקווה ואופטימיות הנובעים מחיים חדשים. לטבח האיום שנחשפנו אליו בשבועות האחרונים, אין תקדים בתולדות מדינת ישראל. התיאורים המזוויעים מוכרים לנו מעדויות מתקופת השואה. אולם אין לטעות, השואה היא אסון בקנה מידה אחר לחלוטין מכל הבחינות. אולם ישנם היבטים מסוימים מהתקופה החשובה בתולדות עמנו שניתן לנסות ולהשליך מהם למציאות ימינו במדינת ישראל. אחד

[1] אדיר ינקו, תיכונק של תקווה: הסבתא שנותרה בבארי מאושפזת באותו בית חולים בו נולד נינה העשירי, 16.10.23.

לקריאה נוספת:

ל', רזנברג-פרידמן, **ציונות מבטן ומלידה: הילודה ביישוב ובמדינת ישראל בראשיתה - מניעה ועידודה (1918-1960)**, מכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות (2023).

קריאה חדשה ועכשווית במגילת מלחמת בני אור ובני חושך

פרופ' איל רגב

המגילה צופה את מלחמת אחרית הימים בצורה מפורטת מעין כמוה: האויבים, סבבי הלחימה, היערכות כוחות בני האור, הנשקים. אבל הדגש של המגילה הוא דתי לא פחות מצבאי. מפורטים טקסטים דתיים, תפילות ושלל אמצעים מאגיים או מיסטיים כגון כתובות דתיות על מגדלים, דגלים וחצוצרות.

אך לשם מה? מה מטרת המחברים? האם אלו משחקי מלחמה בלבד? האם כל שביקשו המחברים הוא לבנא את המציאות ולהבטיח לקוראים שסוף בני האור לנצח? כך חשבו כל חוקרי המגילה עד כה. הימים הקשים האלה מביאים אותי להבנה שרק התנסות במלחמה יכולה לגבש מסמך שכזה. להבנתי, מטרתם של המחברים לא הייתה הגות דתית תיאורטית אלא ריאלית, ממשית. הם ביקשו להדריך את היהודים לקראת הניצחון בעתיד, בין אם קרוב ובין אם רחוק. מגילת המלחמה באה להכין את עם ישראל למלחמה קשה שטרם ידע. הניסיון המר של המחברים במלחמות השונות בימי החשמונאים עיצב אצלם את הצורך להתכונן ליום הדין, בו ידרשו לפעולה צבאית. המגילה היא קובץ של כללים חוקים והוראות, ובלשון אנשי כת קומראן – 'סרך'. סרך המלחמה. מבחינת המחברים, זוהי מגילה מעשית ביותר ומי שיקרא אותה וינהג על פיה יכריע את המלחמה. ואף שעברו לפחות 2100 שנים מאז שהתחברה, נוכל לשאוב ממנה תובנות חשובות לימים אלו.

המחברים מציגים קודם כל את פרוץ המלחמה, את המסגרת הכללית שלה על שלביה השונים, ואת האויבים. הלחימה תתרחש בשלושה מעגלים, מן השכנים לישראל ועד הרחוקים ביותר. המחברים מודים בתבוסות כואבות לבני החושך. הן בלתי נמנעות, חלק מתוכניתו הנסתרת של האל. אך הם מצביעים על תנאי הכרחי לניצחון: "יעורכה כל העדה יחד" (כך במקור). בני שנים עשר השבטים ישתתפו בה כאחד. אחדות ישראל פשוטו כמשמעו. בכך מוגדרים יעדי המלחמה. על הקורא להבין שמדובר במערכה ארוכה וקשה מעין כמוה.

סדרי הכוחות וחימושם ייערכו לפי מיטב תורת הלחימה ההלניסטית. אך לצד הפירוט הטקטי יש לבני האור נשק סודי. הם מחולקים ליחידות רבות באופן מיוחד על-פי ה'אותות' (סימנים). לכל יחידה 'אות' משלה, מעין סיסמא שיש בה הצהרת כוונות כגון 'קהל אל', 'צבאות אל' 'מלחמת אל' 'גבורת אל', 'ישועות אל' ועוד. לכל יחידה תפקיד משלה, ושמה או ה'אות' שלה יש בהם גם הצהרת כוונות צבאית ודתית. האותות יזכירו לכוחות את ייעודם. אין זו מלחמה ככל המלחמות. הלחימה משלבת טקסים ותפילות. הן נאמרות בשלבים שונים במהלך הלחימה, למשל ממש בטרם קרב, וכמובן עם הניצחון

בשנת 1947 נתגלתה במערה בקומראן מגילת 'מלחמת בני אור ובני חושך'. כעת נדמה כי המגילה הזו נכתבה ממש עבורנו, כאות והדרכה למערכה הכבדה שלפנינו. מהם הלקחים והתובנות שאנו עשויים לשאוב ממנה כאן ועכשיו?

את מגילת המלחמה פרסם לראשונה יגאל ידין, רמטכ"ל מלחמת השחרור ופרופסור לארכיאולוגיה, שהתמחה בתפיסת המלחמה במקרא. למרות הרקע הצבאי שלו, ידין התייחס למגילה כפריט ארכיאולוגי והיסטורי בלבד. אחרי ככלות הכל הוא ודאי האמין שהמלחמה הגדולה כבר מאחורינו. גם החוקרים שבאו אחריו, רובם נוצרים, ראו במגילת המלחמה פנטזיה דתית, ניסיון הזוי לצפות את העתיד, כך שיתאים לעולמם של המחברים, חברי כת פורשת וקיצונית. שוהי כת קומראן (או האיסיים) שהאמינה שימות המשיח קרבים ובאים ובסופם דרכה תכבוש את ליבם של רוב היהודים. החוקרים התעלמו מכך שאין שום טקסט עתיק נוסף הנכנס לפרטי הפרטים המעשיים של המלחמה הנוראה שתבוא ונותן הוראות הכנה בכמה וכמה רבדים, היסטוריים, צבאיים ודתיים.

מגילת מלחמת בני האור ובני החושך. מתוך: ויקיפדיה.

אמנם מוכרים לנו מספר כתבים ובהם חזונות שבהם האל מתגלה למחר ומגלה לו מתי תערך המלחמה (אך אין תאריך מדויק, ולעתים גם מתי תסתיים), מי ילחם במי ובאלו נסיבות, ותמיד – סוף הטוב לנצח. החל מספר דניאל ועד חזון יוחנן שחותם את הברית החדשה, כתבים או ניסו להתמודד עם הקושי העכשווי, כגון גזירות השמד של אנטיוכוס, חורבן בית המקדש או רדיפות הרומאים, ולהחזיק מעמד מבחינת מוראלית.

לעומת זאת, מגילת המלחמה היא יוצאת דופן. כאן המסגרת של מלחמת יום הדין ממשיכה להוראת הפעלה מדויקת מאין כמות, ברבדים האסטרטגיים, הטקטיים והדתיים גם יחד.

קריאה חדשה ועכשווית במגילת מלחמת בני אור ובני חושך

המלא. התפילות מזכירות מאורעות מקראיים (קריעת ים סוף, מפלת סנחריב מלך אשור), קוראות לעזרת האל, ומדגישות את צדקת הדרך. על-פניו קל למחברים שאינם מעורבים בלחימה לדמיין טקסים ולחבר תפילות. אולם תוכנם מלמד כי על הלוחמים לראות את עצמם כחלק בלתי נפרד מן ההיסטוריה הישראלית כפי שעוצבה החל מן התנ"ך. המחברים דואגים להנחלת תודעה של בני אור ללוחמים מכלל ישראל תוך הטמעת צדקת הדרך. טקסים דתיים של ברכות וקללות נועדו לגבש את הלוחמים ולטעת בהם כח.

מטרתה של מגילת מלחמת בני אור ובני חושך, כפי שהיא נראית לי מזווית הראייה הקשה של ראשית חודש חשוון תשפ"ד, איננה תיאורטית אלא מעשית: להתוות את הדרך לניצחון ישראל. לדרך שמוצעת בה שלושה מרכיבים מהפכניים: א. הגדרת המצב ויעדי המלחמה וההבנה שהיא חלק ממערכה גדולה ומשמעותית מעין כמוה, גם מבחינה היסטורית ורעיונית; ב. היערכות מלחמתית מדוקדקת של כח אדם ונשק תוך בה לוקח חלק כל עם ישראל. ג. ואמונה עמוקה, רצופה בהכנה ועשייה דתית או רוחנית, המחברת את כל ישראל יחד, כהמשך לתפיסות ששורשן בתנ"ך.

אמנם לא ניתן להעתיק את תוכנית המלחמה של מגילת מלחמת בני אור ובני חושך לימינו, לא מן הבחינה הצבאית ואף לא מן הפן הדתי. אך אני סבור שניתן לשאוב ממנה השראה באופן שטרם הבחינו בו. מי שיקרא את המגילה באופן זה ימצא בה חוזקה רוחנית והבנה שדרכנו כאן נסללה לפני אלפי שנים, ובעת יותר מתמיד מוטלת עלינו המשימה להגשים את חזון אבותינו.

גן לאומי קומראן, מתוך כתבה של איל ב-ynet. צילום: יעקב שקולניק.

לקריאה נוספת:

E. Regev, *Sectarianism in Qumran: A Cross-Cultural Perspective* (Berlin: de Gruyter, 2018)

איראן וישראל: המאבק הגאופוליטי ואלתחמת הפרוקסי

גיא זאנה

סטודנט לתואר שני במחלקה, בהנחיית פרופ' אהרן מאיר

השימוש בכוחות פרוקסי הוא מרכיב מרכזי באסטרטגיה הביטחונית של איראן, ומתכתב עם השאיפה שלה להפיץ את אידיאולוגיה המהפכה מחוץ לאיראן. בשנים האחרונות איראן הרחיבה באופן משמעותי את כוחות הפרוקסי הנאמנים לה. ברחבי המזרח התיכון יש לפחות 250 אלף לוחמים הכפופים למשמרות המהפכה. איראן מספקת לקבוצות השונות אימונים ואמצעי לחימה, כאשר חיזבאללה מקבל אמצעי לחימה מתקדמים כגון כטב"מים וטילים מדויקים.

מבחינה גיאופוליטית, המזרח התיכון מחולק למספר בלוקים או צירים של מדינות בעלות אינטרסים שונים, מנוגדים ומשותפים. הנה סקירה של הבלוקים הגיאופוליטיים והאינטרסים השונים:

הציר האיראני – מטרותיו הן הפצת אידיאולוגיה איראנית ואסלאם שיעי מהפכני. כולל את חיזבאללה בלבנון, חמאס ברצועת עזה, מיליציות שונות בעיראק וסוריה ואת המורדים החותמים בתימן. בנות הברית הן סוריה וקטאר ותמיכה רוסית שמתהווה על בסיס אינטרסים משותפים.

הציר הסעודי – מטרותיו לסכל השפעה איראנית ולקדם אינטרסים של אסלאם סוני. הציר כולל את ערב הסעודית, איחוד האמירויות, בחריין ומצרים. ירדן, מרוקו ומדינות ערב סוניות נוספות הן בעלות ברית.

הציר הטורקי – פועל בסוריה ובעיראק במטרה לאזן השפעות איראניות וסעודיות ולדכא מיליציות כורדיות במטרה לשמור על הביטחון והכלכלה של טורקיה. הציר כולל את טורקיה, קטאר ומדינות שונות באפריקה כגון סומליה ולוב, וכמו כן תמיכה בארגונים המתנגדים למשטרו של אסד בסוריה.

הציר הישראלי-אמריקאי – כולל את ישראל וארה"ב, המטרה העיקרית היא לשמור על ביטחונה של ישראל על ידי סיכול פעילות איראנית ולנסות לשמור על יציבות אזורית. האינטרס של ארה"ב הוא להרחיב את השפעותיה האידאולוגיות, לקדם דמוקרטיה ומערביות, להבטיח קשרים כלכליים ולשמור על אחיזה גיאוגרפית אל מול מעצמות העל השונות.

לדעתי האישית, ישראל ואיראן הן שתי השחקניות המרכזיות בגיאופוליטיקה של המזרח התיכון. ישראל, מתוך הבנה של המציאות הסוערת והתרבויות שמסביבה, נוקטת באסטרטגיה של הרתעה. ההרתעה היא כמו חמצן למדינת ישראל. ישראל צריכה להבין שהיא חייבת להיות בפוזיציה של כוח, להראות אסרטיביות ולפעול על מנת לדכא השפעה איראנית. איראן, מצדה, מתעצמת ומשיגה השפעה ושליטה ככל שאין כח שמונע זאת ממנה. משחק הכוחות הזה מכתוב כיצד האזור מתנהל, ובשביל לנצח יש להיות בעל הכוח המרבי וההשפעה הרבה ביותר.

בסוף שנות ה-50, חלק ממדיניות החוץ של מדינת ישראל בראשות דוד בן גוריון כללה את "דוקטרינת הפריפריה", אסטרטגיה דיפלומטית שמטרתה לטפח קשרים חמים עם מדינות לא-ערביות במזרח התיכון, על מנת לייצר קואליציה תומכת בישראל כתגובה לאי הכרה של מדינות ערב במדינת ישראל. איראן הייתה אחת המדינות עמן ישראל הקימה קשרים.

במהלך שלטון השאה באיראן ועד המהפכה האיסלאמית ב-1979, נרקמו קשרים אסטרטגיים בין ישראל לאיראן. שתי המדינות שיתפו פעולה במטרה להתמודד עם האויב המשותף – עיראק תחת שלטון סדאם חוסיין. הקשר האסטרטגי נמשך אף לאחר ההפיכה באיראן, ובמהלך מלחמת איראן-עיראק בשנות ה-80, ישראל צדדה באיראן ואף ספקה לה ציוד צבאי, בניגוד למדינות המערב שתמכו בעיראק.

לאור האידאולוגיה האנטי-ישראלית שקידמה איראן לאחר המהפכה, והקמת חיזבאללה בלבנון, התפתחה יריבות בין ישראל לאיראן אשר החריפה ככל שחלף הזמן. לאחר מותו של רוחאללה חומייני ב-1989, ישראל קיוותה לשיקום היחסים עם איראן. עם זאת, בעקבות תבוסת יריבותיה של איראן בידי ארה"ב, סדאם חוסיין והטאליבן, איראן החלה להתעצם ולצבור השפעה אזורית. המצב החריף עם תמיכת איראן בחמאס וביחזבאללה. עם עלייתו של אחמדינז'אד לשלטון ב-2005, הרטוריקה נגד ישראל התגברה במיוחד.

איראן מנסה להרחיב את השפעתה במזרח התיכון תוך קידום האידאולוגיה השיעית המהפכנית, והעימות עם ישראל מהווה חלק אסטרטגי למאבק זה. המאבק איננו על טריטוריה או גבולות, אלא מתמקד ברצון להשיג עמדת הנהגה במזרח התיכון ובעולם הערבי. העימות עם ישראל התגבר תוך ניצול התנאים האזוריים לטובתה. בשנים האחרונות, איראן מקדמת תכנית גרעין למורת רוחו של המערב ואף תוקפת ישירות יעדים אמריקאיים. הקשר הגובר עם רוסיה מחזק את מעמדה האזורי והגלובלי.

איראן על סף אחיזה ביכולת גרעינית שתציב אותה בעמדה שבה היא יכולה לקדם את שאיפותיה. בשנת 2015 הכריז האימאם עלי חמינאי כי עד שנת 2040 לא יישאר דבר מישראל, ובמרכז טהרן הוצב שעון שקוצב את זמנה של ישראל. מנגד, ישראל נוקטת במגוון פעולות כדי למנוע את התעצמותה הגרעינית של איראן, בכללן פעולות התקפיות, סייבר והפעלת לחץ דיפלומטי על ארצות הברית והמערב.

התמיכה האיראנית בקבוצות כמו חיזבאללה בלבנון, ומיליציות שונות בעיראק, סוריה ותימן, מהוות את האמצעים בהם איראן מבקשת להרחיב את השפעתה באזור, איראן משתמשת בפרוקסים על מנת להתמודד עם ישראל באופן עקיף. מלחמת פרוקסי היא סוג של קונפליקט בו מדינה אחת או יותר, משתמשות בצדדים שלישיים על מנת לנהל עימות או מלחמה באופן עקיף. כוח קודס של משמרות המהפכה האסלאמית, מוביל את התיאום בין כל שחקני המשנה של איראן.

לקריאה נוספת:

Kaye, D. D., Nader, A., & Roshan, P. (2011). Iranian Perceptions of and Policies Toward Israel. In Israel and Iran (pp. 55–80). RAND Corporation.

McInnis, J. M., Alterman, J. B., Connell, M., Eisenstadt, M., Farhi, F., Karako, T., Shah, H., Sulmeyer, M., & Williams, I. (2017). Proxies: Iran's Global Arm and Frontline Deterrent (Deterring Iran after the Nuclear Deal, pp. 25–33). Center for Strategic and International Studies (CSIS).

עמית שקלים סטודנטית לתואר ראשון במחלקה

מדינה, תפילה, הפרדה, ביטחון, התנחלויות, מכינה, צבא, התנדבות, יהדות, הלכה, אחדות. ישראל - כמה רגשות ומחשבות במילה אחת. מלחמה - כמה רגשות ומחשבות במילה אחת. שיר - כמה רגשות ומחשבות בטקסט אחד.

אז אנחנו חוזרים, כמו אהוב אל אהובה, כמו לפני מלחמה. עולים למטוס, טיסת אל-על עצובה וכואבת. אני בוחרת את הפלייליסט של "צו השעה". בנחיתה, מתנגן "שיר של אחרי מלחמה". ובאמת, זה נותן מעט תקווה... בכל זאת, מישהו שר את זה קודם. נשימה עמוקה, יורדים מהמטוס. אמצע הלילה, בין שלישי לרביעי. הלב עולה על גדותיו. חנק בגרון. ערבוביה של דמעות יחד עם האוויר של תחילת אוקטובר שעוד לא החליט אם הוא לח או קריר. בכניסה לשדה "ברוכים הבאים לישראל" מקדם את פנינו. שנהיה ברוכים. אמן. יוצאים מהמסוף. תמיד יש שקט בנתב"ג, רחישת מלמולים שקטים. אבל הפעם השקט הוא מתוח ועצוב. נוסעים הביתה בגוף כואב, בלב רעב, כי כאן הוא ביתנו.

מפה לשם, עברו חודשיים. חודשיים של הכל מהכל. אז כשעטרה שאלה אותי אם ארצה לכתוב לעיתון לא ידעתי ממש מה לומר. כי אני עוד לא יודעת מה בכלל אני חושבת, מרגישה ורוצה. חוששת שאני קצת מפוזרת, אבל נדמה לי שכולנו גם ככה קצת מפוזרים. מרגישים הרבה, מבינים מעט. מקווים מאוד. מתפללים, מבקשים ומייחלים לטוב בכל צורה שיבוא עלינו. ואני יודעת שבכוחן של המילים לפזר ולו במעט טוב. בכוחן לחזק, לעודד, לחבק וללטף. בכוחן להצמיח ולדחוף קדימה. בכוחן להעלות את החיוך חזרה, חיוך שאנו כה צמאים לו כעת. כנראה שלא סתם האלבום הוותיק הנמכר ביותר בארץ הוא "סיפורי פוגי", האלבום הראשון של להקת כוורת שיצא בנובמבר 1973, מיד בתום קרבות מלחמת יום הכיפורים. אגב, גם השירים מתוך האלבום שלא זכו להצלחה לפני המלחמה (פה קבור הלבב ושירות עצמי), נחלו הצלחה מסחררת לאחריה. האלבום השני הוא "כמו צמח בר" של חווה אלברשטיין, שיצא בשנת 1975, והשלישי הוא "האישה שאיתי" של דויד ברזזה, שיצא בפברואר 1983, לאחר סיומו הרשמי של מבצע שלום הגליל. אנו זקוקים למילים שישמחו, שינחמו, שיעצימו וישחררו. אז מדמיינת אתכם קוראים את השורות האלו, מכל חבלי הארץ המופלאה הזו ומקווה שאתם מרגישים את החיבוק, מתמלאים בגאווה, חשים את הלב מתחמם ואת החיוך עולה. כי זה מה שמילים מסוגלות לעשות. ובסוף, זה מה שאנחנו עושים פה; כותבים וקוראים מילים כדי להעניק משמעות לסיפורים, להיסטוריה, לאנשים, לגיבורים, למקומות ולאבנים. לתולדות הארץ המרהיבה בתבל ולחיי עם המיוחד הזה, שכל פעם מחדש אנו מגלים עד כמה טוב שהוא כזה. אז בידיעה שעוד יבואו ימים בסליחה ובחסד, שיהיו נכונים ויהיו רכונים, ושנשוב ללכת בשדות, בשבילים וברחובות, והארץ תשקוט, וירחב בנו השקט, והחיטה תצמח שוב, ועוד נראה מפרש לבן באופק, בארץ של העם, שהיא הארץ לעולם. כי עוד לא תמו כל פלאיה, ועוד לא תמו כל פלאינו. וברותה בינינו ברית עולם. ובאן השמיים הם שלנו. בארץ בה נולדנו, בארץ בה נחיה. בארץ שנשב בה, באהבה ובמסירות אין קץ, יהיה מה שיהיה. ויהיה טוב, יהיה טוב. כן! כי את המנגינה הזאת פשוט אי אפשר להפסיק.

המלחמה תופסת אותי בלב קטמנדו. שבת, 10:15 שעון נפאל, 7:30 שעון ישראל. למרות שקרני השמש כבר ממלאות כל פינה בחדר, הצלחתי לישון עד שעה מאוחרת יחסית. אני מתעוררת מבילוי מילים בטון מוזר; קריאות של "יואו", "לא מאמינה". הבנות מאוגדות, קבוצות קבוצות, וברקע נשמעים כל שדרני החדשות. "הפגזות", "חדירה", "פריצת המעברים" "מחבלים בקיבוצים", "מלחמה". לא מצליחה שלא לשאול למה? מה עשינו? צה"ל תקף בימים האחרונים? ואיך? איך זה הגיוני? איך דבר כזה קרה? אין תשובה. יש מלחמה. הידיעה האחרונה שאני מביאה איתי לבית חב"ד בשעה 11:00 היא שיש עשרות הרוגים וחשש לחייל חטוף ברצועה. לא מאמינים שאנחנו בסרט הזה שוב, עוד לפני שאנחנו יודעים באיזה סרט מדובר. המשלחת שבה אלעד בעלי ואני התנדבנו מתחילה להגיע לאיטה ואיתה הידיעות המתעדכנות. מכאן ועד צאת החג המהדורות דולקות סביבנו וההבנה מחלחלת. אחר הצהריים המאוחרים מודיעים לנו שהמשלחת מתקצרת ומסתיימת, כי אין אפשרות להסתובב במצב כזה בתור משלחת ישראלית. מה גם שמי מסוגל להעביר שיעורים לנפאלים המתווקים (שמאוחר יותר לא הבינו לאן כולם נעלמים). השמש שקעה, אנחנו רצים לפלאפונים, נושמים לאחר שקוראים שהכל בסדר עם המשפחה בקיבוץ עלומים, ומגלים שאלעד מוקפץ. המסע לארץ מתחיל.

"רק מלחמה אם תבוא, תחזיר אותנו הביתה..." המילים בקולו של ברי סחרוף מלווים אותי בסיפורים האחרונים, במונית בדרך לשדה, ובהמתנה מורטת העצבים בדובאי. מה זו מלחמה בכלל? מה אני יודעת על המילה שטומנת בחובה כל כך הרבה? כאן במחלקה אני מתמחה בעת החדשה. שירתתי כמדריכת טיולים. אני מכירה את הסיפורים, למדתי על המהלכים. קראתי על הגיבורים ואני אפילו בקיאה בשמות המפקדים. אבל מה זו מלחמה? אני לא באמת יודעת. והמחשבה הזו מפחידה. אני זוכרת את צוק איתן, זוכרת היטב. ועדיין, כותרת המלחמה לא ניתנה בזמנו, וזה משמעותי. ממלחמת לבנון השנייה, יש לי זיכרון יחיד אך חד כשאני בסוף כיתה ב', מעבירה את כל החדר שלי לממד, ובוכה. בוכה שאני מפחדת. שאני לא רוצה שמשהו רע יקרה. וגם היום, אני מפחדת. מאוד. מפחדת להגיע לארץ ולהבין כל מה שלא הבנתי עד עכשיו. מפחדת לצלול אל מעמקי האסון הנוראי הזה. מפחדת מהמילה מלחמה. כי למילים יש כוח, למילים יש כוח. אז חוזרת אל השירים, אל הדיוק של משורר לסיטואציות על זמניות. אל המילים. והאמת היא שאני מאוהבת במילים. מילים הן עולם ומלואו, העולם המופלא ביותר שקיים, בעיני. מילים הן הביטוי לנסתרות הנפש. הן מסדרות את תהפוכות הלב. הן חושפות את הנסתר ומלטשות את הגלוי. כמה כוח יש למילה בודדת. מילים מחיות ומילים ממיתות. מילים יוצרות את ההיסטוריה ובכוחן לשכתב אותה. הן עלולות לרוקן, אך מסוגלות גם להעניק אומץ, אנרגיה, משמעות ותקווה.

אני מגלגלת בראשי את השבוע האחרון של המשלחת, את כל השיחות. כל כך הרבה מילים פרחו באוויר - עם, ארץ, דת,

פרופ' שון זליג אסטר

העולם התייחס לאירועי 7.10 כמאורע ללא תקדים. המילה unprecedented רצה הרבה ברשת. אבל מי שמכיר את תולדות הארץ יודע שמאורעות דומים התרחשו בעבר.

אלפי שבויים והרוגים. יישובים חרבים. פולשים אכזריים, שביצעו אונס ועינויים. הנהגה כושלת שלא מצליחה לספק סיוע ליישובים. כשלון צורב. כל אלה היו מנת חלקה של ממלכת יהודה בשנת 701 לפנה"ס, מול הפלישה האשורית. את העדות לחורבן אפשר למצוא בכל אתר ארכיאולוגי בשפלת יהודה: תל צאפי ותל עיטון, תל בית שמש ותל בטש, תל בורנה ואל-ראעי, ובראש ובראשונה בלכיש. מול עיר מבצר זו של ממלכת יהודה, הקימו האשורים את הבסיס הראשי שלהם באיזור. עוצמת אשור עם אלפי מרכבותיו היתה לשם דבר בעולם של אז: "אֲשֹׁר חֲצִיז שְׁנוּנִים וְכָל־קִשְׁתָּתָיו דְּרִבְכֹת פְּרָסוֹת סוּסָיו כְּצֶר נְחֹשֶׁב וְגִלְגָּלִיו כְּסוּפָה" (ישעיה ה כז). למרות הכנותיו של חזקיהו מלך יהודה למלחמה, עליהן אנו יודעים ממאות קנקני "למלך" הפרושים בשטח, האשורים עברו על יהודה כנחשול. אחרי שתושביהם עברו עינויים קשים, ועשרות אלפים הוגלו לאשור, ערי השפלה הפכו לגל חורבות. השליטה בהן הועברה למלכי עזה, אשדוד, ועקרון.

ומה ניתן ללמוד מן המאורע הקשה הזה? שלשה לקחים עיקריים. הלקח הראשון הוא שהשיקום אפשרי. את העדויות לשיקום הראשוני אפשר לראות בתל בורנה וחורבת אל-ראעי, שניהם קילומטרים ספורים מלכיש. בחפירות ארכיאולוגיות בשני אתרים אלה רואים איך אנשים התחילו להשתמש במבנים הנטושים והפכו את קירות הבתים לממגורות. הדבר מעיד על כמות מזערית של תושבים, אך גם מעיד על ההתעקשות להמשיך לזרוע ולקצור זמן קצר לאחר המאורעות הכבדים. הממגורות בחורבת אל-ראעי ובתל בורנה הן המקבילה לפתיחת בית הדפוס בקיבוץ בארי.

בהמשך למחרת החורבן קמים ומתחילים במלאכת השיקום. במאה השביעית ההתיישבות בשפלה הורחבה. אפשר לראות זאת בתל בית שמש, בתל בית מרסים ובאתרים נוספים. עד לסוף המאה השביעית לכיש, שנחרבה כליל, כבר עמדה כעיר מבוצרת מחדש. אם אבותינו ידעו לשקם איזור שלם ללא אמצעים טכנולוגיים, שומה עלינו לדבוק בדרכם.

הלקח השני הוא שהנרטיב חשוב. סופרי סנחריב כתבו גירסה אחת של המלחמה, בה הדגישו את מימדי החורבן שחוללו האשורים וניסו לטייח את העובדה שיהודה לא נמחקה, ושירושלים לא נכבשה. מנגד, כתב ישעיהו הנביא בפרקים לו ולז (מופיע גם במלכים ב פרק יח פס' טז עד סוף פרק יט) גרסה שונה של המאורעות.

בגרסתו הוא לא התכחש למימדי החורבן, אך הדגיש את יכולת ההישרדות של יהודה. וכך ניבא לשורדים: וְזָה־לָךְ הָאֹת אֲכֹל הַשָּׁנָה סְפִיחַ וּבִשְׁנָה הַשְּׁנִית נֶחֱסִים וּבִשְׁנָה הַשְּׁלִישִׁית זֶרְעוֹ וְקִצְרוֹ וְנִטְעוּ כִרְמִים וְאָכֹל (קרי וְאָכְלוּ) פִּרְיָם: נבואה זו משמעותית מייד אחרי החורבן, שאירע בחודשי הקיץ, בהם אפשר לאכול את הדגנים שנשארו בשדות. בשנה הבאה (השנית) יצמחו דגנים מן הזרעים שנשארו בשדות (שחיס). ובעוד שנתיים (בשנה השלישית) נחזור למחזור החקלאי הרגיל: "זֶרְעוֹ וְקִצְרוֹ וְנִטְעוּ כִרְמִים." הכרמים הם סמל משמעותי, המצביעים על כך שיש להסתכל לטווח הארוך. אנו כאן כדי להשאר. הנרטיב חייב לשים דגש על התקומה ולא רק על החורבן. זה הלקח של ישעיהו, וכדאי שנתחיל להפנים אותו.

הלקח השלישי ממאורעות 701 הוא הצורך בשינוי הרגלים חברתיים ופוליטיים. תיאור נוסף של מאורעות 701 מופיע בפרק הראשון בספר ישעיהו, שם מדמה ישעיהו את החורבן שעבר על יהודה לחורבן סדום (ישעיהו א פס' י). ואז בא העוקץ: הוא ממשיך את אנשי יהודה ל"עם עמורה," (פס' יא) עם שהמיט על עצמו את החורבן.

כל העם אחראי לשינוי הרגלים: נְחֻצוּ הַזֵּבִי קִסְרֵיוֹ נָעַ מַעֲלֵלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינֵי חֲדָלֵי הָרָע (ישעיהו פרק א פס' טו). הגיע הזמן לחדול מלעשות רע. אחריות זו היא על כולנו, ימין ושמאל, קפלן ולה פמיליה, קומוניסטים ופיראטים. אם היינו יודעים לפני ששה חודשים את מה שאנו יודעים עכשיו, האם היינו נוהגים אחרת? את הלקח צריכים להפנים.

תל לכיש - ה"רמפה" דרכה החרבו האשורים את לכיש

אמוצאי יום כיפור תש"ז - לשמחת תורה תשפ"ד

ד"ר אבי פיקאר

מה יכול להגיד היסטוריון על אירועי שמחת תורה תשפ"ד? האירועים חסרי התקדים של השביעי באוקטובר, משאירים את כולנו ללא מילים. כהיסטוריונים, אנחנו יכולים ללכת לתקדימים היסטוריים ולקבל פרופורציות, אבל למעשה – מדובר באירוע חסר פרופורציות. לא היה יום במלחמת יום כיפור עם כמות כזו של הרוגים. מול לחימה בעוצמה גבוהה מול שני צבאות סדירים, נהרגו כ-2600 חיילים. ביום הכי עקוב מדם, היום השני למלחמת יום כיפור, גם הוא ב-7 באוקטובר (1973), נהרגו 317 חיילים. בימים הקשים ביותר במלחמת העצמאות כולה, שנמשכה שנה שלמה, נהרגו 6000 יהודים, אולם רובם חיילים. נהרגו "רק" 1000 אזרחים בכל המלחמה. פחות ממספר האזרחים שנרצחו ביום הנורא ההוא.

ובכל זאת, כמה מילים של היסטוריון, על בסיס הקורסים (שהם גם שמות הכותרות לתתי הפרקים כאן) שהעברתי בשנים האחרונות במסגרת המחלקה.

ההתיישבות היהודית בנגב – קורס שטח

ארץ ישראל היא ארץ מוזרה. המים נמצאים בצפון ושטחי אדמה נרחבים בדרום. האתגר של התנועה הציונית בשנות הארבעים, כאשר הובן שאת הארץ יחלקו וכדאי לתפוס אחיזה יהודית בנגב, היה איך לחבר בין המים שבצפון לבין האדמה הפוריה שבדרום.

ההתיישבות היהודית באזור שמוכר לנו כיום כעוטף עזה החלה עוד ב-1943, עם ייסודן של ניר-עם, גבר-עם ובארות יצחק. המבצע המוכר לנו, 11 הנקודות בנגב, שיצא לדרך במוצאי יום כיפור 1946 (תש"ז) – התבסס על כמה נקודות שהוקמו עוד לפני כן. מרבית היישובים שהוקמו אז, מהווים היום חלק ממה שאנחנו קוראים עוטף עזה. בהם היישוב הפגוע ביותר, שסיור בו מעלה אסוציאציות קשות ביותר – בארי. על מנת להקים את היישובים הללו היה צורך במפעל גרנדיוזי של הנחת צינור מים לאורך הנגב בתנאים של היעדר ריבונות. עוד 7 יישובים נוסדו בנגב עד הקמת המדינה, מרביתם בעוטף עזה.

העשור הראשון – איך נוצרה רצועת עזה

החלטת החלוקה אומנם הבטיחה את הנגב למדינה היהודית, אולם נתנה למדינה ערבית רצועה ארוכה לאורך מישור החוף הדרומי, מגבול מצרים ועד איסדוד. עם פרוץ מלחמת העצמאות נכנס הצבא המצרי לאורך

החוף ונע צפונה לכיוון תל אביב. אולם בניגוד למה שהצבא המצרי ציפה, המאבק על כל יישוב יהודי בדרך נמשך והדבר עיכב את התקדמותו. חלק מאותם יישובים שהוקמו בשנות הארבעים נכבשו כמו כפר דרום ויד מרדכי.

הטור המצרי נבלם באיסדוד (במקום המוכר היום כגשר עד הלום), ולאחר ההפוגה הראשונה עברה היוזמה לידי צה"ל. הוא צימצם את הנוכחות המצרית בדרום ארץ ישראל ולקראת דצמבר נותרה בידי המצרים חלק קטן מאותה רצועת חוף. בישראל אירגנו מבצע נרחב, לראשונה בשיתוף של כמה חטיבות, להדוף את הצבא המצרי משטחה של הארץ. מפקד חזית הדרום, יגאל פייקוביץ' (אלון) מצא תחבולה. לעשות איגוף עמוק של הצבא המצרי דרך סיני. כוחות חזית הדרום נכנסו לסיני באזור ניצנה וכיתרו את הצבא המצרי כאשר הגיעו לחוף הים התיכון באל עריש. אולם מהלך זה היה נועז מאוד והביא לכך שצה"ל לא פעל רק על אדמת ארץ ישראל אלא בשטח ריבוני מצרי.

הדרישה שישראל תיסוג מהשטח אותו החזיקה בסיני הגיע מבריטניה, ארה"ב והאו"ם. בן גוריון הורה לאלון לסגת והבין שהמחיר הוא שטח קטן של רצועת החוף שנותנה בידי הצבא המצרי. היא זכתה לכינוי על שם העיר המרכזית בה – רצועת עזה. הדרישה שישראל תיסוג מהשטח אותו החזיקה בסיני הגיע מבריטניה, ארה"ב והאו"ם. בן גוריון הורה לאלון לסגת והבין שהמחיר הוא שטח קטן של רצועת החוף שנותנה בידי הצבא המצרי. היא זכתה לכינוי על שם העיר המרכזית בה – רצועת עזה. באותם ימים, לאור ההישגים הגדולים של ישראל הוחלט בדרג המדיני לחדול מהמלחמה. בין השאר, על מנת לקיים מערכת בחירות דמוקרטית.

בשטח זה היו במקור כ-60,000 תושבים ערבים. אליהם הצטרפו במהלך המלחמה עוד 190,000 פליטים מאזורים שונים בארץ.

ההסתננות מרצועת עזה ופעולות התגמול

בניגוד למדיניות הירדנים בשטחים עליהם הם שלטו, המצרים לא סיפחו את רצועת עזה למצרים ולא נתנו אזרחות לתושביה. תומכי חאג' אמין אל חוסייני ייסדו בעזה ייסוד ממשלה, ממשלת כל פלסטין.

אמוצאי יום כיפור תש"ז - לשאחת תורה תשפ"ד

הצפון למגר גם את הצבא הסורי. צבא שפגע קשות ביישובים הישראליים בעמק הירדן. שר הביטחון, משיקולים גיאופוליטיים, התנגד לעניין. המלחמה עמדה להסתיים ללא החזית הצפונית. רק בבוקר היום החמישי למלחמה, ב-9/5/67, הורה שר הביטחון לאלוף פיקוד צפון לכבוש את הרמה הסורית ולהסיר את האיום המרחף באופן תמידי על גבולה הצפון מזרחי של המדינה. זאת למרות היעדר צעדים התקפיים מצד הסורים. הוא הבין שיש כאן הזדמנות גיאופוליטית, החשש מהתערבות סובייטית הצטמצם וצה"ל כבש ביומיים את הרמה הסורית, המוכרת כיום כרמת הגולן.

גם בימינו אלו, המערכה העיקרית מתקיימת בדרום, אולם קיים איום גם מצפון וכוחות רבים ערוכים אל מול החיזבאללה. הם ערוכים בהגנה. אם לא תהיה התקפה מצד חיזבאללה, האם על ישראל ליזום חזית שנייה ולהשמיד את החיזבאללה?

מלחמה שעדיין לא די לה - מלחמת יום כיפור

מעבר לתאריך הסימבולי, האסוציאציה המרכזית העולה מאירועי הימים האחרונים למלחמת יום כיפור היא ההפתעה. כמו ביום כיפור, צה"ל הופתע וישראלים רבים עמדו שעות ארוכות מול כוחות עוזפים.

להבדיל ממלחמת יום כיפור, כוחות אלו לא היו מסוגלים לאיים על עצם קיומה של המדינה. הבדל נוסף אותו למדנו בקורס, הוא שההפתעה של מלחמת יום כיפור נבעה מכך שאגף המודיעין, למרות המידע הרב שהיה לו על ההכנות והחששות, העריך, על סמך ניתוחים מסויימים, שלא תפרוץ המלחמה.

מתוקף תפקידי הצבאי אני קורא חומר מודיעיני. אני יכול לומר שלהבדיל ממלחמת יום כיפור, בה היה מידע גולמי אך ההערכה הייתה שגויה, במלחמת שמחת תורה לא היה המידע הגולמי. לא נצפתה התעצמות. היה חשש מהסלמה, אך ב-2023 חשש זה היה קשור בעיקר באיו"ש או בגבול הצפון. לא היה אף תסריט שחזה עשרות פשיטות, עם מאות משתתפים, שיתנהלו בו זמנית. מהבחינה הזו, הפתעת שמחת תורה גדולה מהפתעת יום כיפור.

גם במלחמת יום כיפור היו מאות נעדרים, אם כי להבדיל מעבשיו, כולם היו חיילים. גם אז התארגנו המשפחות והפעילו לחצים על הממשלה. השבויים שהיו בידי הצבא המצרי שוחררו מהר יותר, בשל ההישגים הקרקעיים של צה"ל, ומנוף הלחץ שהיה לו לאחר שכיתר את הארמיה השלישית של הצבא המצרי.

לסיכום, בעת כתיבת שורת אלו, המהלך הקרקעי ברצועת עזה בעיצומו. כולי תקווה שכמו במלחמת יום כיפור, גם עכשיו, יתהפך הגלגל.

קטיף מחלקתי בפעמי תש"ז - 16.11.23. צילום: עטרה כהן

מטרתם העיקרית הייתה למנוע את סיפוח שטחי הגדה המערבית לממלכת ירדן. ממשלה זו הוכרה רק על ידי מדינות ערב ולא הייתה בעלת כוח צבאי או סמכות שיפטית למעט הנפקת דרכונים לתושבי רצועת עזה. ב-1959 פיזר נאצר, נשיא מצרים את הגוף הזה.

לאחר שנקבעו הגבולות בין ישראל לשכנותיה, החלה תופעה נרחבת של הסתננות מרצועת עזה לישראל. בתחילתה הייתה זו הסתננות מסיבות כלכליות, אך מ-1953 החלה התופעה ללבוש דפוסים אלימים. ב-1955 המודיעין המצרי החל לארגן את המסתננים ולאמנם ביחידות מיוחדות שנקראו הפדאיון, המוכנים להקריב את נפשם. הפגיעות בישראל הלכו וגברו. ב-1955 היו 250 מקרים של הסתננות אלימה וב-1956 – מעל 500. פעולות התגמול של ישראל לא הצליחו להוריד את מפלס האלימות ולמנוע את ההסתננות. האלימות מרצועת עזה, יחד עם גורמים נוספים, היו מהסיבות שהביאו את ישראל לפעול צבאית נגד מצרים בסוף 1956 – מבצע קדש.

עשור של שקט ושישה ימים של מלחמה

למרות שמיגור פעילות הפדאיון מרצועת עזה הייתה אחת מהמטרות המוצהרות של מבצע קדש, המהלכים הקרקעיים בימים הראשונים של המבצע, איגפו את רצועת עזה. רק ביומה השלישי של המלחמה נכבשה רצועת עזה, בתנועה מהירה מדרום לצפון. לאחר שישראל נאלצה בלחץ ברית המועצות וארצות הברית לסגת מסיני, היא המשיכה להחזיק ברצועת עזה (שכאמור, לא הייתה שטח מצרי ריבוני).

רק כעבור חודשים ארוכים נסוגה ישראל מעזה והעבירה אותה לחסות האו"ם. הפגנות של התושבים נגד האו"ם, שאורגנו על ידי המצרים, הביאו את האו"ם לוותר על השלטון ברצועה והשלטון המצרי חזר. אולם בעשור שיבוא אחר כך, רצועת עזה תהיה אחד הגבולות השקטים ביותר של ישראל. שום תקרית גבול לא נרשמה, עד מלחמת ששת הימים, מרצועת עזה.

כאשר במאי 1967 הכניס נאצר את הצבא המצרי לסיני ובמיוחד לאחר שחסם את מצרי טיראן, דרשו מפקדי הצבא לצאת לפעולה התקפית. לוי אשכול העדיף פתרון דיפלומטי. כמו ב-2023, הייתה תקופת המתנה של שלושה שבועות, בהם הצבא נערך ונדרך כמו קפיץ. אולם להבדיל מהמלחמה הבלתי סימטרית של ימינו, הקרבות באותם ימים יכלו להיות מוכרעים באופן ברור.

הצבא המצרי הושמד ונכבשו ממנו שטחים. כמו ב-1956, ישראל פרצה לסיני מבלי להיכנס לרצועת עזה. אולם כאשר החלו הרעשות מכיוון הרצועה ליישובים נשלחה חטיבת אחת לכבוש את הרצועה. היו שם קרבות קשים, אך לבסוף מושל עזה נכנע והרצועה נכבשה.

הדיון במלחמת ששת הימים מעלה עוד אסוציאציה לימינו. הקרב העיקרי היה בחזית הדרום ואילו פיקוד צפון ומרכז היו ערוכים להגנה. כבר ביום הראשון למלחמה התפתחה זירה בלתי מתוכננת מול ירדן, אבל האוייב המאיים ביותר היה מצפון. עם זאת, הצבא הסורי, שהבין את יחסי הכוחות, נמנע מלתקוף את ישראל. לאחר שהצבאות המצרים והירדנים הוכרעו לחלוטין, היה רצון, בעיקר מצד תושבי

ד"ר נעמה אוחנה-ארום

המהלך היה הגיוני – בני קהילת עזה דיברו ערבית, ויחסיהם היו טובים עם תושבי האזור המוסלמיים, עירוניים ונוודים. אין בדבר להעיד על מצב של שלום ואמון מוחלט; השלטון העליון הוא עות'מאני, מוסלמי, והאזור אזור פרוע. המשפחות היהודיות נהגו לגור כמה משפחות בבית אחד, ממניעים בטחוניים. ואולם התנועה הלאומית הערבית בארץ ישראל עוד היתה בראשית ראשיתה. על רקע זה, של קהילה יהודית איתנה מצד אחד, ומסיון חזק ועיקש מצד שני, היו מפגשי המפתי והרב התפתחות טבעית – או בלשוננו, "הכרחית מאוד". יחד הקימו כתב הגנה, מן התנ"ך עצמו, למול טענות המסיונרים כנגד הקראן; וכך נכתב, בכתב ידו של אל-עלמי, בסיסו של הספר. בשנת 1912, לאחר מות אשתו מרים, נאלץ נסים לעזוב את עזה. בטרם צאתו, ביקש מהמפתי את כתב היד של סיכום שיחותיהם, ולקחו עימו לירושלים. בשנת 1959 הוציא את הספר לאור.

נכדו של מפתי העיר עזה הוא עמאד אל-עלמי, בכיר חמאס, שפעל בין השאר כנציג חמאס בסוריה; בשנת 2018 נהרג בעזה מפליטת כדור. להבדיל, נכדו של הרב נסים הוא המזרחן ואיש קהילת המודיעין יובל ארנון-אוחנה, אבי כותבת שורות אלו. קהילת עזה, והישובים היהודיים אשר קמו סביב העיר, כבר ידעו גלי חורבן ותקומה. אלה מילות הסיום של הרב נסים להקדמתו לספר, אשר חובר בעזה לפני 111 שנים –

"כתב ידו [של המפתי] נשאר אצלי שמור עד היום הזה. וכך נכתב הספר הזה, בראיות ברורות לכל הדורות. למען ידעו דור אחרון, בנים יוולדו, יקומו ויספרו לבניהם, מה שהיה בעזה."

הרע – וגם הטוב. הכל אפשרי.

לקריאה נוספת:

אוחנה, נסים בנימין, **ודע מה שתשיב לאפיקורוס – תשובות ברורות מהתנ"ך עצמו** (ירושלים, תשי"ט (1959), ללא ציון הוצאה; הודפס בשנית ע"י המשפחה, תשס"ו (2006).

אוחנה-רוני, אהרן, ורותי שפר, **ספר המשפחה – משפחת הרב נסים בנימין אוחנה, מעשים, זכרונות, סיפורים** (ירושלים, הוצאה פרטית, תשס"א – 2001)

אלקיים, מרדכי, **40 שנות ישוב יהודי בעזה, באר שבע והקמת חוות רוחמה** (נצרים: המרכז למורשת יהודי עזה, 1994).

בעיר החוף הקטנה שעל הדרך ממצרים צפונה, באזור המפגש בין שטחי החקלאות למדבר, ישבו שני אנשים וכתבו ביחד ספר. היו אלה המפתי של עזה, השיח' עבדאללה אל-עלמי, ורב הקהילה היהודית בעזה, הרב נסים בנימין אוחנה.

"השתלשלות ספר זה היתה הכרחית מאוד באותם הימים שישבתי שם בעזה," כתב הרב נסים בהקדמה לספר שהודפס שנים אחר כך, וכותרתו "ודע מה שתשיב לאפיקורוס – תשובות ברורות מהתנ"ך עצמו". קהילת היהודית של עזה, שידעה הסטוריה ארוכה והפכפכה, נמצאה באותו זמן בתקופה של אור. גרעין ההתיישבות (בלשון הזמן – "מניין") ממנו נבטה הקהילה בגלגולה המודרני, ובו שלושים משפחות מיפו שהתיישבו בעיר בין שנת 1886 לשנת 1890, גדל והתחזק. בשנת 1901 שלחה קהילת עזה משפחות להיאחז בבאר שבע, שאך זה קמה; עשר שנים אחר כך סייעה בהקמתה ובפעילותה של החווה החקלאית רוחמה. הרב נסים אוחנה, שכיהן כרב עזה בשנים 1907 – 1912, חבר וסייע לתנופה זו. עם בואו אירגן תשתיות בסיסיות שחסרו עד אז לקהילת העיר – מקווה טהרה, בית עלמין, ובית כנסת קבוע. אך בוערת מכל היתה בעיית המסיון.

בימים בהם חוקרים בריטיים חשובים מיפו את המרחב הארץ ישראלי, פעלו נמרצות שליחי המסיון הפרוטסטנטי האנגלי בעזה – בחלוקת ספרים ונשיאת הרצאות, בהפעלת בית חולים, ובפתיחת בית ספר בו למדו ילדי וילדות העיר ללא תשלום. על כן, הדבר הראשון שעשה הרב נסים בבואו לעזה היה הקמת בית ספר עברי, לבנים ולבנות – בו למדו לימודי קודש לצד חשבון ודקדוק עברי. אמנם לא בחינם, אבל בעברית! גם אליעזר בן יהודה התרשם מבית ספר זה, בבקרו בעיר בשנת 1912.

אבל מכאן ועד לפגישה עם המפתי?

"מופתי עזה, שייך עבד אללה אלעלאמי," כתב הרב נסים, "רצה להוכיח למסיונרים כי סוף כל סוף, ספר הקוראן הוא אמת. [הוא] פנה אלי ובקר אותי פעמיים בשבוע בביתי, והגיש אלי תמיד שאלות על כל הפרקים ועל כל הפסוקים הנמצאים בברית החדשה, ודרש ממני לתת לו תשובות ברורות מהתנ"ך עצמו. הוא ישב וכתב בכתב ידו את כל התשובות, בכתב ערבי."